

Romano džaniben

časopis romistických studií | 19. ročník | **2/2012**

Nástin problematiky studia romismů přítomných v nestandardních variantách španělštiny a dalších evropských jazyků²

Abstract

The article deals with the penetration of loanwords from Romani into non-standard variants of Spanish and other chosen European languages. It refers to the features that these loanwords have in common, especially the similar way of their integration (the same lexical categories, characteristics of grammar) and the same semantic fields. Some attention is dedicated to a possible semantic modification of these loanwords.

Klíčová slova

language contact, loanwords from Romani, Spanish, Romani, Caló, Hungarian, Romanian

¹ Mgr. et Mgr. Zuzana Krinková, Ph. D. je odbornou asistentkou na Ústavu románských studií FFUK. E-mail: zuceng@gmail.com

² Tento příspěvek je přepracovanou kapitolou nevydané disertační práce *Vzájemné ovlivňování romštiny, španělštiny a dalších jazyků Pyrenejského poloostrova* (Krinková, 2013).

Úvod

Jazyk Romů se začal šířit z Balkánu po Evropě nejpozději v 15. století. Od této chvíle se majoritní jazyky dostávaly do kontaktu s romštinou. Většina lingvisticky zaměřených prací se věnuje vlivu majoritních jazyků na romské dialekty. Jazykový kontakt je však vždy vzájemný, a tak i romština zanechala v jazycích okolního obyvatelstva své stopy, ač v nepoměrně menším měřítku. Romština pronikala do majoritních jazyků velmi pozvolna a nejčastěji skrze argot, což bývá vysvětlováno užším kontaktem mezi marginálními skupinami obyvatel. Jednotlivé jazyky, resp. jejich nestandardní varianty se liší množstvím lexikálních přejímek z romštiny i mírou jejich užívání.

V článku nastíním problematiku studia romismů a pokusím se o vymezení základních společných styčných bodů (či zásadních rozdílů) v pronikání romismů do nestandardních variant španělštiny a dalších evropských jazyků. Vycházím jednak z rozsáhlé literatury, jednak ze svého vlastního sociolingvistického dotazníkového výzkumu vedeného mezi roky 2006-2011³ mezi španělskými (a maďarskými) respondenty. Tento výzkum si kladl za úkol zmapovat znalost vybraných romismů (a jejich sémantického významu, zejména pak případnou sémantickou modifikaci oproti významu uváděném ve slovnících argotů či slangů) a dále případné tendence týkající se znalosti jednotlivých romismů ze strany respondentů ve vztahu k jejich věku, pohlaví, vzdělání a regionu (těmito tendencemi se však v tomto článku nebudu zabývat).

Cílem článku není detailně obsáhnout či definovat tzv. tajné jazyky – staré či nové evropské argoty (argot chápaný jako mluva okrajových sociálních vrstev, cf. Čermák, 1997) či specifické slangy různých skupin obyvatelstva a v nich přítomné romské výpůjčky. Nebudu se zabývat ani romismy obsaženými ve smíšených jazykových kódech či etnolektech (pararomštinách), kterými hovoří romské obyvatelstvo (či osoby jsoucí s nimi v nejtěsnějším kontaktu). Za romismus (podrobnější definice viz dále) budu považovat slovo, které proniklo z příslušného romského dialektu do některé z nestandardních variant majoritního jazyka a používají jej Neromové. Romské tvary uváděné v článku jako výchozí pocházejí ze slovníku Boretzky – Iгла (1994), není-li uvedeno jinak.⁴

3 Průběh i výsledky dotazníkového výzkumu vedeného mezi roky 2006-2007 mezi španělskými a maďarskými mluvčími jsou podrobně popsány v mé diplomové práci (Čengerová, 2007). Výzkum byl následně dále rozšířen na celkem 1500 španělských mluvčích. Statistická analýza a interpretace výsledků kvantitativního výzkumu znalosti romismů u rodilých mluvčích je podrobně popsána v mé disertační práci (Krinková, 2013).

4 Slovník pokrývá romské dialekty jihovýchodní Evropy. Výběr tohoto slovníku byl motivován především jeho značným rozsahem, mnohé z variant slov v něm uvedených se navíc objevují i v jiných romských dialektech (včetně východoslovenské romštiny), velké množství tvarů koresponduje s tvary přítomnými ve španělské pararomštině *caló*. U všech výchozích romských tvarů se přidržuji pravopisu tohoto slovníku, není-li uvedeno jinak. Čtenáře z českého prostředí je třeba upozornit na odlišný pravopis některých hlásek, zejména českého *ch*, které je ve slovníku přepisováno jako *x*. Afrikáty *dz*, *č*, *c* jsou ve slov-

1. Pronikání romských výrazů do majoritních jazyků

Přítomnost romismů je doložena (v různé míře) v nestandardních variantách či tajných jazycích na mnoha místech Evropy, např. ve Skandinávii (Ward, 1936; Van Den Eijnde, 1991; Ladefoged, 1998), na Britských ostrovech (Grant, 1998), v Nizozemí (Kluyver, 1934), ve Francii (Esnault, 1935; Max, 1972), v německy mluvících zemích (Kluge, 1901; Matras 1998), v Maďarsku (Nyusztay, 1920; Kakuk, 1997; Čengerová, 2007), v českých zemích (Leeuwen-Turnovcová, 1993)⁵, v Itálii (Pasquali, 1935; Scala, 2004), v Chorvatsku (Lapov, 2005), v Rumunsku (Graur, 1934; Leschber, 1995), v Bulharsku (Kostov, 1956), v Turecku (Kostov, 1970; Kyuchukov – Bakker, 1999), ve Španělsku (Clavería, 1953; Buzek, 2010; Čengerová, 2007 aj.).

Je příznačné, že ve starých (západo- a středo-) evropských argotech je romských slov obsaženo velice málo či žádná, a významnější příliv romských slov do těchto argotů začíná až v průběhu 18. a především v 19. století. Tato tendence je dokumentována ve střední Evropě v německém *Rotwelsch*⁶, na britských ostrovech⁷ i na jihu Evropy ve španělském *caló*⁸ a souvisí zejména s industrializací

níku přepisovány stejně jako v češtině a ve slovníku Hübschmannové a kol. (2001). V českém prostředí také není běžný zápis některých akcentů (např. *gadžo*). U romských výpůjček obsažených ve většinových jazycích se přidržují pravopisu daného majoritního jazyka. Příklad: rom. *xal* „jí“ > čes. *chálka* „jídlo“, špan. *jalar* „jíst“.

5 Český argot se obdobně jako ostatní středoevropské argoty vyvíjel v těsném kontaktu s argotem německým a po dlouhou dobu obsahoval převážně výpůjčky z hebrejštiny, resp. z jidiš. (Polovina slov německého argotu má původ v jidiš; značnou část slov z jidiš obsahuje i maďarský argot.) Počet romských slov v českém argotu byl až do 19. století poměrně malý, postupně však docházelo k nárůstu. Nejvíce romských slov (cca 35 %) bylo tradičně obsaženo v tzv. mluvě světských. Světští lidé tvořili specifickou skupinu mezi lidmi bez pevného domova. Patřili k nim komedianti, provozovatelé kolotočů a houpaček, střelnic a dalších pouťových atrakcí, loutkáři, ale také část tuláků, brusiči nožů, provozovatelé různých podvodných her (do dnešních dnů se dochovaly „skořápky“). Řada slov mluvy světských se shoduje s kriminálním argotem. Do mluvy světských patří např. výrazy *čaja*, *čajka*, *čaje* – vše ve významu „dívka“ (slova mohou pocházet z různých gramatických tvarů, viz kapitola 3, bod 3), *báro*, *bárovny* „veliký“, *bul*, *bulovnice* „zadnice“, *čáro* „dítě“, *čuča*, *čuči* „ňadra“, *devlínek*, *Bůh*, *božínek*, *džukel* „pes“, *gáv* „vesnice“, *gávora* „vesnička“, *chalíben*, *chalovka* „jídlo“ atd. Do současné nestandardní češtiny proniklo několik desítek romských výrazů. Některé světské výrazy již s velkou pravděpodobností zanikly nebo se používají pouze okrajově. Studie na toto téma chybí. Některá romská slova se udržela v současném vězeňském slangu (např. *čúro* „nůž“, *dárelit se* „bát se“, *džúvy* „vši“, *chynda* „zadnice“, *chyndit* „kálet“, *káro* „penis“, *mindža* „vagina, žena“, *šéro* „hlava“ atd.). Poměrně dost jich také nacházíme v brněnské mluvě, tzv. hantecu (kromě jiných též *chala*, *chálka* „jídlo“, *love* „peníze“, *čörmén* „zloděj“). Některá slova se užívají i v obecném argotu: *love* „peníze“, *dylina* „hloupá žena, blázen“, *čör* „zloděj“, *čörmout* „u/krást“ apod. (Cf. Hugo, 2006). V porovnání se španělštinou či maďarštinou se v češtině objevuje romských slov spíše méně, důkladný výzkum jejich přítomnosti zejména v současné češtině je však třeba ještě provést.

6 Matras (1998: 193) uvádí, že termín *Rotwelsch* je poprvé dokumentován v němčině kolem roku 1250. Jeho užití ve starších zdrojích se vztahuje na speciální lexikum nestandardních jazykových variant, které čerpá především ze starých dialektálních termínů a záměrně přetvořených německých slov. Kontakt romštiny s okrajovými jazykovými variantami začal v Německu a okolních zemích nejdříve v 15. století. *Rotwelsch* staršího typu dále přetrvával, vznikly však i další varianty „tajných“ jazyků, které do sebe začlenily i lexikum románské, hebrejské a později (v 18. století) i romské.

7 Grant (1998: 175) uvádí, že většina slov romského původu se dostala do psané angličtiny v polovině 18. století, dodává však, že v ústním projevu se pravděpodobně tyto výrazy užívaly mnohem dříve. Mnoho z těchto výrazů je nejprve dokumentováno v londýnském slangu. Některé výrazy užívané v *cockney* se v současnosti mimo Londýn téměř či vůbec nevyskytují. Je však i zřejmé, že v historii anglického slangu nenajdeme žádnou příliš silnou vlnu romských přejímek.

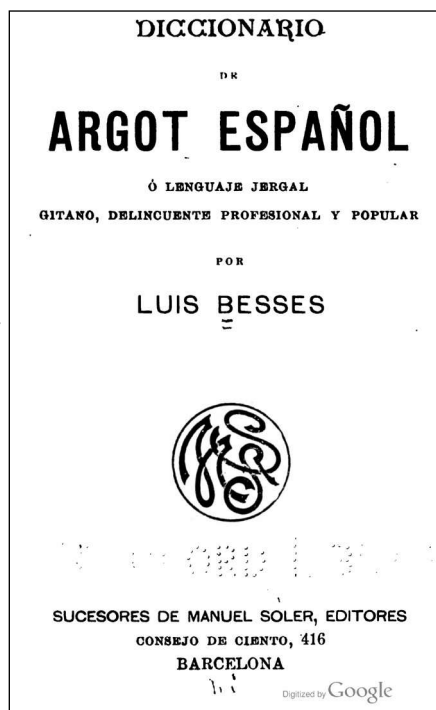
a vznikem specifické mluvy městské periferie a podsvětí. Hlavní výpovědní hodnotu ohledně pronikání romismů do majoritních jazyků mají nepochybně díla pojednávající o argotech, zejména historické i současné slovníky argotu. Například tzv. *germania*, zločinecká hantýrka rozšířená ve Španělsku především od 15. do 18. století a zaznamenaná zejména ve slovníku Juana Hidalga *Bocabulario de Germania* (1609), neobsahuje, jak si všímá i Torrione (1988: 140), výrazy z romštiny (kromě dvou nepotvrzených etymologií)⁹. Ke sblížení obou komunit tedy skutečně muselo docházet pozvolna. Naopak v pozdějších pracích jako *El delincuente español* od R. Salillase (1896) nebo Bessesově *Diccionario del argot español* (1905)¹⁰ jsou výrazy z *caló* (španělské pararomštiny) zastoupeny velmi hojně. Obdobná situace přetrvává i ve slovnících argotu z 20. století. Jak však uvádí na mnoha místech svého slovníku argotu Sanmartín Sáez (1999), mnohé romismy (či tzv. gitanismy) v dnešní španělštině, resp. jejích nestandardních varietách již zastaraly či zcela vyšly z užívání.

Vnější pozorovatelé na mnoha místech Evropy často během historie zaměňovali argot či jiný tajný jazyk s romštinou, případně pararomštinou. Smíšené varianty romštiny mnohdy funkci tajného jazyka skutečně plnily, z pragmatického hlediska se tudíž od jiných tajných jazyků neliší. Na rozdíl od jiných tajných jazyků však mluvčí pararomštin sdílejí pocit sounáležitosti s romským etnikem (cf. též Bakker 1998: 69-96). Zaměňování argotu a *caló* bylo od 18. století zcela běžné i ve Španělsku (cf. Clavería, 1951: 18-19) a výraz *caló* se používal jako synonymum argotu, stejně jako je tomu v portugalštině (portugalské *calão*).

8 Clavería (1953: 17-18) uvádí, že soužití okrajových nízkých sociálních vrstev a Romů, resp. žargonů těchto skupin, probíhalo pozvolna a pravděpodobně k němu nedošlo dříve než koncem 17. století. V 18. století však zaměňování španělské *germaníe* (zločineckého argotu) a *caló* (jazyka španělských *gitanos*) muselo být dle jeho slov ve Španělsku již celkem běžné.

9 Za substantivum s původem z *caló* přítomné již ve staré *germaníi* považuje Salillas (1896) výraz *gao* „veš“, které odvozuje ze slova *chugao* „veš“ (z *caló*, cf. rom. *džuv* „veš“). Slovo *gao* ve významu „veš“ se objevuje ve slovnících *caló* u Trujilla (1844) a Coelho (1892), který mu přisuzuje původ z *germaníe*. Slovo *gau* je doloženo ve francouzském argotu z konce 19. století. Vidocq (2002: 65) uvádí slovo *gaux* „veš“ (*gaux* ou *pícantis* „veš, obtížný hmyz“). Torrione (1988: 10) se domnívá, že původ slova *gao* „veš“ lze hledat v romském *gav* „vesnice“ (v *caló* doloženo v tomto původním významu ve tvarech *gao* a *gau*). Dle jejího názoru se jedná o kalk z hovorové španělštiny, v níž se používá výraz *tener habitantes* (dosl. „mít obyvatele“) ve významu „mít vši“, přičemž sémantický posun chápe na základě toho, že vesnice je místem, kde žijí lidé. Další slovo ve starošpanělském argotu, které by snad mohlo pocházet z romštiny, je *pio* „vino“ a *piorno* „opilý“ (z rom. *pijel* „píje“). Salillas romskou etymologii neuvádí a poukazuje na souvislost se slovem *piota* „taverna“ v italském argotu, cf. také *piolle* „taverna“ ve francouzském argotu. Cf. Vidocq (2002: 108).

10 Bessesův slovník stál, jak uvádí Buzek (2010: 30-31), na počátku období velké popularity slovníků španělského argotu, které trvalo po celé 20. století. Výsledkem byla díla různé kvality. V tomto období byly termíny argot a *caló* považovány téměř za synonyma a jejich rejstříky lze jen těžko odlišit. Besses zahrnuje do svého slovníku kromě romských slov také výrazy lidové, vulgární apod. Slovník se stal velmi populárním a čerpal z něj i pozdější autoři slovníků argotu. Obsahuje část *Lenguaje jergal – lenguaje usual* (Žargon – běžný jazyk) (asi 5000 hesel) a obrácenou část *Lenguaje usual – lenguaje jergal* (Běžný jazyk – žargon) (asi 3500 hesel). Prameny, ze kterých čerpal, Besses necituje a dosud je tedy přesně neznáme.

Bessesův slovník z roku 1905 zahájil období velké popularity slovníků španělského argotu.

Romismy ve španělštině nepocházejí z flektivního dialektu romštiny, ale z pararomštiny *caló*, které je již samo o sobě smíšeným jazykem romštiny a španělštiny. Obdobnou situaci bychom mohli nalézt na dalších místech Evropy, kde vznikly tyto smíšené varianty romštiny a majoritního jazyka.¹¹ Oproti jiným jazykům jižní a západní Evropy (např. italštiny či francouzštiny), v nichž bylo dokumentováno nanejvýš několik desítek výrazů, proniklo do nestandardních variant španělštiny relativně velké množství romismů, z nichž některé jsou stále živé. Podle názoru Claveríi je však počet gitanismů ve španělském argotu ustálen a nebude se tedy pravděpodobně zvyšovat, což lze předpokládat i vzhledem k stále menším kompetencím samotných španělských Romů v *caló*.

Ve Španělsku velmi napomohla rozšíření romismů i módní vlna tzv. flamenquismu (obliby flamenca) zažívající největší rozmach v 2. polovině 19. století. Tohoto fenoménu si všímá již Clavería (1953: 360-361), který upozorňuje na dva kanály (argot a flamenco), kterými romismy do španělštiny pronikaly. Podrobněji se flamenquismem zabývá Ropero Núñez (1991), který zároveň upozorňuje, že ve slovnících bývají často zaměňovány termíny *andaluz*, *gitano*, *fla-*

11 Cf. např. Grant (1998).

menco, caló, germanía aj. Tyto terminologické nedostatky nachází i ve slovníku Španělské královské akademie (DRAE¹²). Terminologickými a jinými nedostatky v souvislosti se zachycením gitanismů ve španělských slovnících se systematicky zabývá Buzek (2010).

2. Vymezení pojmu romismus

Romismy (výrazy převzaté z romštiny), které pronikly do nestandardních variant majoritních jazyků, patří v naprosté většině do tzv. původní romské slovní zásoby (jedná se tedy o slova indického původu a tzv. staré, tj. předevropské, případně i staré řecké výpůjčky).

Za romismus však lze dle mého názoru považovat i tzv. nové výpůjčky z některého z evropských jazyků, s nímž byli Romové v minulosti v kontaktu, pokud se daná výpůjčka dostala do majoritního jazyka prostřednictvím romštiny. Jako příklad může posloužit slovo slovanského původu *pusca* „puška“ obsažené ve španělské pararomštině *caló*, z níž následně proniklo do španělského argotu. Zatímco ve španělštině je – vzhledem k izolované geografické poloze Španělska – relativně snadné odhalit, že zmíněné slovo slovanského původu se dostalo do španělštiny skrze *caló* (a lze jej tedy považovat za romismus), v jiných jazycích – např. v maďarštině a rumunštině – není situace takto jednoznačná, neboť samy tyto jazyky obsahují četné výpůjčky z okolních slovanských jazyků. Toto je i případ maďarského slova *puska*, které bylo tentokrát přejato nejspíše z některého ze slovanských jazyků, jak uvádí i Kniezsa (1974)¹³. Naopak v hovorové maďarštině přítomné slovo *duma* „řeč, konverzace, tlachání“ (a jeho odvozeniny *dumál*, *dumázik*, *dumcsizik* „tlachá, žvaní“¹⁴, *dumás* „žvanivý“, *dumcsi* „rozhovor“ aj., jakož i složeniny *dumagép* „žvanil“, dosl. „stroj na žvanění“, *dumaláda* „rádio“, dosl. „žvanivá bedna“) je sice rovněž slovanského původu¹⁵, Benkó (1976: 687) však v etymologickém slovníku maďarského jazyka uvádí, že do maďarštiny se slovo dostalo prostřednictvím romštiny, která ho převzala z některého z jihoslovanských jazyků. V tomto pojetí jej tedy lze považovat za romismus.

12 Diccionario de la Real Academia Española.

13 Kniezsa (1974: 724) sice nevyklučuje ani původ slova přímo z něm. *Büchse* „kulovnice“, jež následně přejaly slovanské jazyky, spíše se však přiklání k přejímce z některého slovanského jazyka.

14 Základním slovníkovým slovesným tvarem v maďarštině je 3SG, infinitiv se tvoří přidáním sufixu *-ni*.

15 Souvisí s českým *dumat*, které bylo přejato z polštiny Jungmannem. Ve slovenských nářečích *dumat*, *duma* „mysl“. Polsky *duma*, ukrajinsky *duma* „myšlenka“, „epická píseň“, v srbochorvatských nářečích *dumati* „přemýšlet, mluvit“, *duma* „slovo“, bulharsky *duma* „slovo“, „řeč“. Slovo *dumati* vzniklo patrně přemyslem **mud-*, které souvisí se slovem *moudrý* a německým *vermuten* „domnívat se“. Cf. Machek (1971).

3. Obecná charakteristika romismů

Romismy mají tendenci vykazovat určité společné charakteristiky fonologické, morfologické i sémantické. Na základě srovnání výskytu romismů v nestandardních variantách španělštiny a maďarštiny jsem dospěla k několika obecným tvrzením, z nichž mnohé lze aplikovat i na romismy přítomné v dalších evropských jazycích.¹⁶ Začnu hlediskem fonologickým a morfologickým:

1) Romismy se často značně či zcela přizpůsobují hláskovému systému hostitelského jazyka. Při stanovení míry adaptace romismů je však třeba v první řadě vědět, jak zní dané slovo v konkrétním romském dialektu, z něž byl romismus do majoritního jazyka přejat. I v romských dialektech zaznamenáváme totiž velmi často v důsledku kontaktu s majoritním jazykem změny v oblasti fonologického subsystému. Plné přizpůsobení hláskovému systému zaznamenáváme např. u výpůjček z *caló* ve španělštině, neboť již samotné *caló* se zcela adaptovalo na fonologický subsystém majoritního jazyka (např. ztráta aspirace, změna artikulace některých hlásek aj.). Romismy přítomné v češtině (či maďarštině) obsahují místy hlásky, které jsou pro daný jazyk netypické a objevují se pouze u cizích slov, např. /dž/ u čes. *gádžo* (ale *čokl* z rom. *džukel* „pes“)¹⁷, (srov. maď. *gádzsó*). Avšak některé rysy, jako posun přízvuku či ztráta aspirace (oproti obecné romštině) byl přítomen i ve výchozích romských dialektech.¹⁸ V některých případech však mohou být zbytky aspirace (pokud je přítomna ve výchozím romském dialektu) zachovány i přes absenci aspirovaných hlásek v majoritním jazyce. Příkladem může být maď. *dikbel*, *dikbáz* „vidí“, doložena je sporadicky i ve slangu tureckých homosexuálů (*phuri* „starší homosexuál“, cf. Kyuchukov, 1999: 97).

2) Z jednoho romského kmene může vzniknout pomocí afixů majoritního jazyka velké množství nových lexikálních jednotek, např. ve španělském *caló* z tvaru *currar* (doložené též ve variantě *currelar*) „bít, pracovat“ vznikají substantiva *curro*,

16 V rámci zjednodušení neuvádím v tomto článku tvar v romském dialektu příslušného regionu, z něhož romismus v daném jazyce pochází, ale tvar uvedený ve slovníku Boretzky – Igla (1994), není-li uvedeno jinak. Příklady romismů čerpám, není-li uvedeno jinak, od následujících autorů: maďarština: Kövecses (1998, autor neuvádí etymologie); španělština: Sanmartín Sáez (1999); čeština: Hugo (2006); rumunština: Cioranescu (2005). Zdroje ostatních příkladů uvádím pod čarou.

17 V mluvě světských jsou však doloženy i varianty s /dž/: *džukel* „pes“, *džuklice* „fena“ aj. Cf. Hugo (2006).

18 Většina tradičních romismů v češtině pochází nejspíše ze zaniklé české romštiny, případně ze sintskeho dialektu. Nelze však vyloučit, že některé romismy pocházejí i z východoslovenského dialektu, kterým v současnosti hovoří většina Romů na území České republiky. Ztráta aspirace (u *čb*) v české romštině je doložena u Puchmayera (1821) – např. *čib* „jazyk“. Objevuje se (alespoň místy) i v sintských dialektech (cf. ROMLEX), naproti tomu ve východoslovenské romštině je protiklad aspirace zachován. Posun přízvuku je dokumentován i ve východoslovenské romštině. Detailní problematika romských dialektů střeoevropského regionu přesahuje rámec tohoto článku.

curre, currele, currelo „práce“, *currante* „pracovník“, *currito* (*dar un currito*) „jednu vlepít“¹⁹. Obdobný fenomén popisuje i Leschber (1995: 153) v rumunštině. Romský základ se může stát i součástí složeniny, jejíž druhá složka pochází z majoritního jazyka: cf. maď. *dumaláda* „televize“ (rom. *duma* „řeč“ + maď. *láda* „bedna“), *diliház* „blázinec“ (rom. *dilini, dili*²⁰ „bláznivá“ + maď. *ház* „dům“).

3) Slova bývají často převzata i s romskými afixy (např. sufix *-ipén* v hovor. špan. *chachipén* „skvělý“ < *caló chachipén* „pravda“, rom. *moljate* LOK „ve víně“ > špan. *mollate* „vino“). Také romské afixy (někdy ve zkomolené podobě) se mohou v některých případech následně uplatňovat i samostatně, ve specifických vrstvách majoritního jazyka. V rumunském tisku se sporadicky uplatňovaly (alespoň v prvních desetiletích 20. století) sufisy *-os, -ete, -engher* při umělém napodobování řeči Romů, jak zmiňuje ve své práci Graur (1934). V nestandardních variantách španělštiny se objevuje sufix *-eta*, doložený u adjektiv v pozdějších a současných pramenech ke *caló*²¹, pocházející nejspíše původně z romského komparativního sufisu *-edér*, jak navrhuje Adiego (2005: 67)²²: hovor. špan. *majara* i *majareta* „blázen“²³, *pureta* „rodič; mladší člověk chovající se jako starší“, či slovesný sufix *-el*. Všechny tyto sufisy jsou doloženy v současném *caló* a nepojí se se španělskými kořeny (jen s romskými), což do značné míry vyvrací tvrzení, že se jedná o sufisy produktivní v argotu.

4) Slovesa bývají často přejímána s romským sufixem osoby, nejčastěji *-(e)l* (3SG).²⁴ Tento trend je patrný i v pararomštinách. Zdá se však, že i v oblastech,

19 Někdy se daný morfém majoritního jazyka vyskytuje např. i v pararomštině, ze které argot čerpá, jak je tomu např. v *caló*.

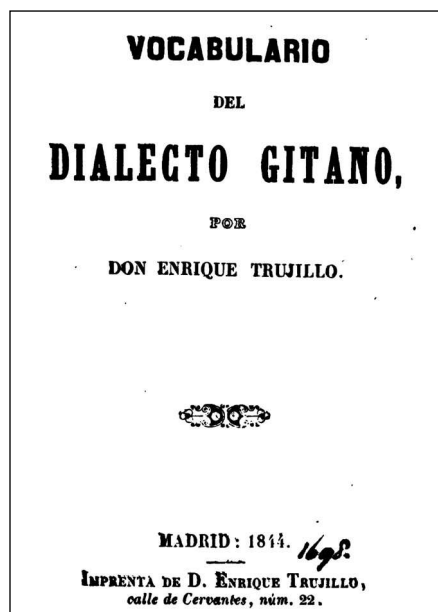
20 Tvar *dilino* „blázen“ se objevuje ve většině romských dialektů. Varianta *dilo* (*dili* F) se objevuje v maďarsko-romském (blíže dialektálně nespecifikovaném) slovníku (Sztojko, 2002). V databázi ROMLEX se tvary *dilo, dili* objevují v gurbetské romštině.

21 Adiego (2005:67) uvádí ve svém článku o současném stavu *caló* výskyt tvarů *majaró, majareta* „blázen“, *puró, pureta* „starý, stařec“, *diniló, dinileta* „blázen“ aj. Tvary obsahující sufix *-eta* se v současném *caló* významově neliší od základních tvarů.

22 Sanmartín Sáez (2002, s. 526, 711) považuje *-eta* za (španělský) deminutivní sufix, Adiego však dle mého názoru přesvědčivě argumentuje proti španělskému (či katalánskému) původu: 1) v *caló* nemá tento sufix na rozdíl od španělštiny emocionální zabarvení, 2) sufix *-eta* se objevuje v *caló* u maskulin, zatímco ve španělštině u feminin (je ženským protějškem k *-ete*).

23 Španělský slovník DRAE navrhuje u výrazu *majareta* (aniž zmiňuje původ z *caló*) etymologii z arabského *maaram* „mizerný“. Tvar *majaró* „svatý“ se však objevuje ve starých slovnících *caló* i katalánské romštiny. Převzetí z arabštiny přímo na území Pyrenejského poloostrova sice nelze vyloučit, v databázi ROMLEX však lze nalézt tvar *masxari* „panna Marie“ (lotyš. rom.), Boretzky (1998: 102) uvádí i tvar *maxaró* (piemont. sintština), které dle mého názoru prokazují souvislost s *caló*. Co se etymologie slova týče, uvažovat lze o souvislosti s řec. *makarios* (řec. μακαριος, zkráceně μάκαρ „šťastný, požehnaný“), které se objevuje i v Novém zákoně. Vzhledem k faktu, že periferní romské dialekty často obsahují řecké přejímky, které v jiných dialektech nejsou doloženy, se lze dle mého názoru přiklonit k řecké etymologii jako k pravděpodobnější.

24 Tento sufix osoby je v některých dialektech zároveň totožný s koncovkou infinitivu.

První slovník *caló* vyšel ve Španělsku roku 1844. Vydal ho (a pravděpodobně i napsal) Enrique Trujillo. Slovník vychází z neznámých starších zdrojů a kromě romských výrazů obsahuje i řadu slov jiného původu.

kde pararomštiny nevznikly, pronikají slovesné romismy do majoritního jazyka často spolu se sufixem osoby: čes. *kamelit* „milovat“, *dárelit se* „bát se“, maď. *kamel* „miluje“, *csórel* „krade“, *dikhel* „vidí“, *dzsal* „jde“, *darál* „bojí se“²⁵. V některých případech se objevují i dvojí tvary: špan. *chanar*, *chanelar* „znát, umět, rozumět něčemu“, *dicar*, *diquelar* „vidět“ (dvojí tvary jsou doloženy i v *caló*), maď. *csór*, *csórel* „krade“, *kúr*, *kurel* „souloží“, někdy i s maďarskou slovesnou příponou *-áz(ik)* u tvaru bez *-el*: *dikház*, *dikhel* „vidí“. Slovesný sufix osoby se často objevuje i v jiných deverbálních odvozeninách (čes. *chala*, *chálka* „jídlo“).

5) Ve všech jazycích dále platí, že mezi nejvíce přejímané lexémy patří slovní druhy s plným lexikálním významem, nejčastěji:

- substantiva (např. špan.: *brejes* „roky“ < *caló breje* „rok“ < rom. *berš* „rok“; *chaval* „kluk“ – používá se mj. při oslovení < rom. *čhavale* – vokativ PL „chlapci“; *mollate* „vino“ < rom. *mol* „vino“, *moljate* LOK);
- adjektiva (špan. *chungaló* „špatný, zlý“ < rom. *džungaló* „špatný, zlý, ošklivý“);
- a slovesa (špan.: *camelar* < rom. *kamel* „miluje“; špan. *currelar* „pracovat, tlouci“ < rom. *kuřel/kurel* „tluče“; špan. *chalar* „jít“ < rom. *džal* „jde“; špan. *chorar* „krást“ < rom. *čorel* „krade“).

²⁵ Slovníkovým tvarem v maďarštině i v romštině je 3SG. Infinitiv se v maďarštině tvoří přidáním sufixu *-ni*. Slovesné romismy v mnoha jazycích se často odvozují z romského základního tvaru, který obsahuje sufix osoby (např. *-el*). V některých případech se však mohou odvozovat přímo ze slovesného kořene.

V některých případech může dojít ke změně slovního druhu, nejčastěji k substantivizaci z důvodu posunu sémantického významu na základě metafory (např. špan. *parné* SUBST. „peníze“ < rom. *parné* ADJ., PL „bíli, bílé“)²⁶. Mohou se však objevit i jiné slovní druhy, např. zájmena (např. špan. *menda* „já“ < *caló menda* „já“ < rom. *amendar* „my ABL“ či *mandar* „já ABL“.)

6) Mnohé romské výrazy nejsou v majoritních slovnících zachyceny nebo u nich není uvedena romská etymologie²⁷. Romismy nepatří mezi typické objekty zájmu lingvistů. Tato situace je obzvláště patrná v postkomunistických zemích, kde v minulosti z ideologických důvodů nebylo výzkumu slangů (natož pak romismů) věnováno mnoho prostoru (cf. Kis, 1997).

7) Rozšířenost jednotlivých romismů se mezi mluvčími daného majoritního jazyka velmi liší. Některé romismy pronikly pouze do okrajových jazykových vrstev, jiné se běžně objevují v hovorovém jazyce a zná je většina rodilých mluvčích daného jazyka (mezi velmi běžné romismy patří ve španělštině *chaval* „kluk“, *currar* „pracovat“, *molar* „líbit se“; v maďarštině jsou velmi běžné např. výrazy *csaj* „dívka“, *csávó* „kluk“; v češtině je to např. *čokl* „pes“)²⁸. Je příznačné, že mluvčí používající tyto výrazy mnohdy netuší, že se jedná o romismy.

4. Sémantické aspekty romismů

4.1 Nejčastější sémantické okruhy

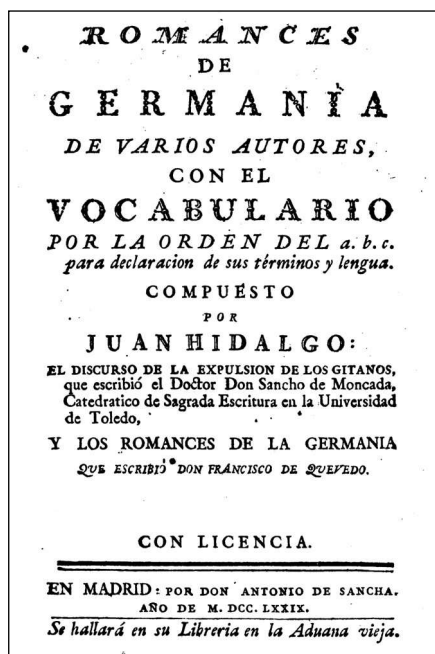
Romismy, které pronikly do nestandardních variant majoritních jazyků, spadají v naprosté většině do některého ze sémantických okruhů, jež vymezuje Matras (2002: 25-30) v rámci tzv. původní slovní zásoby²⁹. Do těchto sémantických okruhů patří mj. pojmy označující osoby (hierarchické vztahy v rámci rodiny a komunity, označení národů, povolání, funkcí), lidské tělo a jeho funkce a vlastnosti, lidská činnost, dále náboženství a duchovno, přírodní jevy a čas, fauna

²⁶ Tento fenomén se však mnohdy objevuje i v samotných romských dialektech, je tedy třeba vždy zvážit, zda k posunu došlo skutečně až v okamžiku přijetí romské výpůjčky.

²⁷ Převážná část výpůjček, u nichž slovníky uvádějí původ z *caló*, má nezpochybnitelný romský původ (tj. patří do staré slovní zásoby, případně se jedná o výpůjčku z řečtiny či jiného evropského jazyka, která se dostala do španělštiny prostřednictvím *caló*). Slovníky argotu se na romském původu většiny zkoumaných slov shodují, slovník Španělské královské akademie DRAE uvádí romskou etymologii (resp. etymologii z *caló*) jen v některých případech. U několika romských slov uvádí slovník etymologii jinou nebo nejistou.

²⁸ Více ke srovnání frekvence znalosti a výskytu romismů v jednotlivých jazycích (mj. španělštině a maďarštině) a jejich zařazení do slovníků viz Čengerová (2007).

²⁹ Dochází tu však k určitému posunu, neboť za romismy považují i tzv. nové výpůjčky, které pronikly do majoritního jazyka skrze romštinu.

Jedním z nejstarších slovníků španělského argotu je *Bocabulario de Germania* (1609) od Juana Hidalga. Na obrázku je edice z roku 1779.

a flóra, základní potraviny, názvy příbytků a míst, názvy předmětů a nástrojů. Lze konstatovat, že většina z těchto sémantických okruhů velmi často pokrývá i lexikum argotů evropských jazyků.

Co se týče romismů, mezi nejvíce zastoupené sémantické okruhy patří (1) pojmy vymezující hierarchické vztahy v rámci rodiny a komunity, (2) lidské tělo a jeho funkce včetně činností a stavů vztahujících se k tělu, emocím a myslí a (3) pojmy vztahující se k životu ve společnosti (sem patří i názvy povolání a funkcí, kriminální činnost, peníze aj.)³⁰.

Ad 1) Pojmy vymezující hierarchické vztahy v rámci rodiny a komunity, např. romský výraz *gadžó* „neromský muž“ a jeho ženský protějšek *gadží* pronikl do většiny evropských jazyků, a to buď ve svém původním významu nebo v rozšířeném významu jako „muž/žena“ (s případnými pozitivními či negativními konotacemi). Slovo se objevuje např. v češtině (*gádžo, gádžovka*³¹), v maďarštině (*gádzsó, gádzsi*), v rumunštině (*gagiu, gagic*), ve španělštině (*gachó, gachí*).

30 Detailnější přehled sémantických okruhů romismů ve španělštině a středoevropských jazycích viz též Čengerová (2007, 2009).

Ad 2) Lidské tělo a jeho funkce včetně činností a stavů vztahujících se k tělu, emocím a myslí, např. rom. *muj* „ústa“ > maď. *muj*; špan. *mui*, *muy* „ústa“, cf. též obrat *achantar la mui* „zmlknout“; rom. *šeró* „hlava“ > maď. *séró* „hlava“; rom. *jakh* „oko“ > špan. *acáis*, *sacáis*, *escáis* „oči“; rom. *pindro* „noha“, *pindre* PL³² > špan. *pinrel* „noha“.

Velmi časté je označení intimních partií: rom. *bul* „ zadek“ > maď. *bula* „ zadek; žena, dívka“, špan. *bul*, *bullate* „ zadek“, čes. *bul* „ zadek“, rum. *a buli* „ souložít“³³; rom. *kar* „ penis“ > maď. *kár*, *káró*, čes. *káro*, rum. *car*, *cárici* „ penis“; rom. *mindž* „ ženský genitál“ > špan. *minche*, maď. *mindzsó*, čes. *mindža* „ ženský genitál“; rom. *čuči*, *čuča* PL „ prsa“ > maď. *csöcs*, špan. *chucháis* „ prsa“; rom. *peló*, *pelé* PL „ varle, varlata“ > maď. *pél*, *péló* „ penis“. Další relativně běžnou kategorií tvoří vyměšování a pohlavní styk: rom. *khul/ful* „ exkrement“ > maď. *kula* „ exkrement (vulg.)“ (a deriváty: adj. *kulás*, sloveso *kulál*), čes. *kúlo* „ exkrement“ (nejčastěji ve spojení *velký kulový*), špan. *ful* „ exkrement“; rom. *mutrel* „ močí“ > maď. *mutrel*, *mutrózik* „ močí“; rom. *xinel* „ kálí“ (kořen *xin-*) > špan. *jiñar* „ kálet“; čes. *chynda* „ zadek“, *chyndit* „ kálet“; rom. *rat* „ krev“ > špan. *araté* „ krev, menstruace“.

K tělu se vztahují i výrazy jako rom. *xal* „ jí“, > maď. *balózik* „ jí“, *kaja* „ jídlo (vulg.)“, špan. *jalar* „ jíst“, čes. *chala*, *chálka* „ jídlo“, rum. *a halí* „ jíst“; rom. *pijel* „ pije“ > maď. *pia* „ alkohol, chlast“, *piál* „ pije, chlastá“; rom. *máro/mandró* „ chléb“ > maď. *máró*, caló *manró* „ chléb“ > špan. *manró* „ chléb“; rom. *mató* „ opilý“ > maď. *mátós*, rum. *machít*, *matól* „ opilý“; rom. *mol* „ víno“ > maď. *mólés* „ lehce opilý“; rom. *kurel* „ souloží“ > maď. *kur*, *kurel* „ souloží“; rom. *bokh* „ hlad“ > špan. *boqui* „ hlad“; rom. *vakerell/rakerel* „ mluví“ > maď. *vakerál* „ mluví, žvaní“, špan. *naquerar/araquerar* „ mluvit“; rom. *džal* „ jde“, *džan* 3PL > maď. *džsal*, špan. *chalar*, rum. *geán'* – vše ve významu „ jít, spěchat, utíkat“; rom. *sovel* „ spí“ > maď. *szovel*, špan. *sobar*; rom. *rovel* „ pláče“, *rin-* PERF > maď. *rovázik* „ pláče, stěžuje si“, *rinyál* „ pláče, stěžuje si; bojí se“ a mnoho dalších.

Ad 3) Pojmy vztahující se k životu ve společnosti. Do této kategorie patří názvy povolání či funkcí – mj. typických pro majoritní obyvatelstvo, např. policista, soudce, obecně nadřízený, atp. Např. substantivum *barander*, *barender*, *baranda* (z romského *baró* „ velký“, resp. tvaru komparativu *bareder* „ větší“) má v nestandardní španělštině různé sociolingvisticky diferenciované významy: znamená „ soudce“, „ pán, velitel, šéf“, ve vězeňském argotu i „ bachař“. Z rom. *beng* „ ďábel“ pochází čes. *benga* „ policajti“. Velmi hojně zastoupeny jsou i termíny vztahující se

31 V obecné češtině je slovo *gádžo* (přechýlený tvar *gádžovka*) spojován s jazykem Romů a používán v kontextu s romskou komunitou. V komunitě světských lidí je *gádžo* člověk nepatřící do této komunity, vzhledem k typickému způsobu života se tak označuje např. divák.

32 Cf. Hübschmannová – Šebková – Žigová (2001).

33 Sémanticky může souviset s romským *del bule* (dát zadek LOK) „ souložít“. Tvar *a buli* formálně odpovídá rumunskému slovesu čtvrté slovesné třídy (cf. např. rum. *a fugi* „ utíkat“).

k penězům, např. rom. *lové* „peníze“ > maď. *lové*, čes. *louve*, rum. *lovéle* „peníze“ a nejrůznější kriminální činnosti, např. rom. *čorel* „krade“ se objevuje ve španělštině *chorar*, *chorelar*, v maďarštině *csórel*, v němčině *schornen*, v rumunštině *cioran*, *ciordi*, *ciorti*, *ciordani*, v češtině *čornout* „u/krást“.

4.2 Sémantický posun a modifikace významu

Původní sémantický význam zůstává často zachován (např. špan. *bul* „ zadek“, *mol* „vino“, *acáis* „oči“, *brejes* „roky“, *chuquel* „pes“). Obecně jsou však romismy vnímány spíše pejorativně, jak se prokázalo i v mém sociolingvistickém výzkumu: rom. *vakerel* „mluví“ > maď. *vakerál* „tlachá“; rom. *pijel* „pije“ > maď. *piál* „chlastá“, rom. *čhaj* „romská dívka, dcera“ > špan. *chai* „mladá prostitutka“.

V některých případech došlo k významovému posunu, případně k rozšíření či zúžení významu slova. Různé sémantické modifikace však nacházíme mnohdy již i v samotných romských dialektech, z nichž se romismy dostávají do majoritních jazyků. Příkladem takové sémantické modifikace doložené v různých romských dialektech je např. významový posun na základě stejné vlastnosti: *loló* „červený“ > „rajče“³⁴ či *laló* „němý“ > „označení příslušníka jiného, nejčastěji okolního národa“³⁵ (cf. *lalorró* „Portugalec“ ve španělském *caló*). Nicméně alespoň v některých případech je zjevné, že významová modifikace nastává až u romismu: např. v *caló majaró* „svatý“ > špan. argot a hovor. špan. *majara*, *majareta* „blázen“; rom. *mang-* „prosit, žebrot“ > v *caló* i špan. *mangar* „žebrot“ > špan. *mangar* „krást“; rom. *rat* „noc“, LOK *raťi* > v *caló rachí* „noc“ > špan. či galicijsky³⁶ *rachí* „flám“. Dalším příkladem může být romské adjektivum *phuró* „starý“ (v *caló puró*), které proniklo do hovorové španělštiny ve formě *pureta*³⁷ „mladý člověk, který se chová jako starý“, *purili* „starý člověk, důchodce“, „konzervativní člověk“, *puril* (v provincii La Coruña) „starší člověk“, též „rodič“.³⁸

Sémantická modifikace může být v některých případech poměrně komplexně rozrůzněná, jako v případě slova *gadžó*, které proniklo do většiny evropských jazyků (viz oddíl 4.1, ad 1).

Španělští Romové nazývají v současné době Španěly nejčastěji výrazem *payos*³⁹, který pochází ze staré španělské *germanie* a pronikl do španělského po-

34 Tento posun je doložen např. v gurbetském dialektu v Bosně. Objevuje se i v *caló*.

35 Matras (2002: 26) uvádí příklady *lallaro-temmen* „Finsko“, *lalero* „Litevec“. V českém prostředí se objevuje výraz *Laleri* používaný Romy k označení německých Sintů.

36 Mj. v provincii La Coruña.

37 Z komparativu *phuredér* „starší“. Tvar *pureta* „stařec“ se objevuje v současném *caló*.

38 V rumunském argotu se vyskytuje *puriiu* „otec“.

39 Slovník DRAE odvozuje etymologii z vlastního jména *Pelayo* a uvádí následující významy 1) „obyvatel vesnice“, 2) „hrubý a nevzdělaný rolník“, 3) „mezi Romy: ten, kdo k nim nepatří“.

vědomí stejně jako český *gádžo*. Ve španělském argotu, ale i v hovorovém jazyce se však objevuje i výraz *gachó* a jeho ženský protějšek *gachí*. Sanmartín Sáez (2002: 391) uvádí, že „toto slovo bylo převzato z *caló*, ve kterém *gachó*, *gachí* znamená „muž nebo žena neromského původu“, ale došlo k posunu jeho významu, neboť již neoznačuje osobu necikánského původu, ale jakoukoli osobu.“ Ve DRAE se objevují obě slova (s označením *vulgar*), *gachó* ve významu „muž, zvláště jako milenec ženy“ (cf. rumun. argot. *gagiu* „pán“, „mileneček“⁴⁰) a *gachí* jako „žena“, „dívka“.

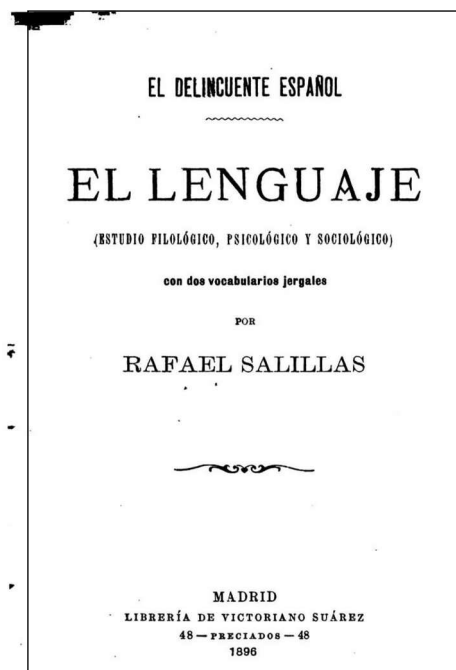
Z mého sociolingvistického výzkumu vyplynulo, že ve španělštině je kromě neutrálních výrazů („muž“) termín *gachó* někdy vnímán i ve smyslu „nedůvěryhodný, divný člověk“, či dokonce „špatný, zlý“ (v tomto významu se slovo objevuje zvláště v Latinské Americe), *gachí* je naopak častěji definována jako „hezká, atraktivní žena“, ale také „prostitutka“. *Gadží* ve významu milenka či prostitutka se objevuje i v argotu maďarském (*gádzsi*, může mít ovšem i neutrální význam „žena, dívka“) a rumunským (*gagică* „mileneček“). Spojení *gadža* s milencem a *gadží* s milenkou či prostitutkou může dle mého názoru v některých případech vycházet z romského pojetí a domnívám se, že tohoto významu slova mohla nabýt nezávisle na kontaktu s argotem. Stewart (2005: 11), který prováděl terénní výzkum mezi Romy z Harangos (Maďarsko), uvádí:

„Mnoho Romů, které jsem znal, měli za milenku gadží⁴¹, a někteří je dokonce na několik dnů nebo týdnů přivedli domů, aby žily s jejich rodiči (...). Ale jen zřídka se stávalo, že se gadží stala romní, protože většinou svému muži nerodila děti (...). Podobně jako sex se ženami z kvazipornografických obrázků na zdi, o kterém snili (...), neměl tento sex pro Romy žádné společenské následky. Zdá se tedy, že Rom, který o své ženě mluvil jako o metaforické gadží, mohl romní lichotit, obdivovat ji jako předmět sexuální touhy (...). Romové prezentovali tělesnou touhu jako gadžovskou (...). Stejná logika fungovala u Cikánek. Oslovením manžela jako „mého gadže“ žena uznávala svou sexuální přitažlivost (jen s gadží se ženy pouštěly do veřejných sexuálních her).“ (Stewart, 2005: 11).

Z mého výzkumu dále vyplynulo, že sporadicky dochází i k posunu významu *gadžó* „ne-Rom“ > *gadžó* „Rom“, kdy většinové obyvatelstvo vnímá slovo jako typicky romské a začne tak označovat i příslušníky tohoto etnika. V maďarštině jsem tak sporadicky zaznamenala definice *gádzsó* „Cikán“, *gácsi* „Cikánka“, ve španělštině *gachó* „Cikán“.

40 V rumunském argotu mohou mít pojetí *gagiu* „pán“ a „mileneček“ a *gagică* „mileneček“ navíc i historické důvody. Romové byli na území Rumunska až do poloviny 19. století drženi jako nevolníci či otroci a k sexuálním kontaktům mezi Romy a Neromy mohlo docházet poměrně často.

41 Zázpis romských slov v tomto odstavci je v souladu se zázpisem v celém článku. V českém překladu se objevují tvary *gadží* a *Romní*, originál bohužel nemám k dispozici.

Rafael Salillas ve svém pojednání o španělském argotu z roku 1986 uvádí řadu romských výrazů.

Závěr

V článku jsem poukázala na některé shodné rysy, které vykazují romismy přítomné v nestandardních variantách vybraných evropských jazyků. Charakteristická je absence romismů v argotech těchto jazyků až do poslední třetiny 18. století. Od této doby (a zejména pak během 19. století) je patrný nárůst romismů, v současnosti se však zdá, že počet romských přejímek je v evropských jazycích ustálen a některé romismy spíše zastarávají.

Romismy spadají v naprosté většině do určitých typických sémantických okruhů. Původní význam zůstává často zachován, obecně jsou však romismy vnímány spíše pejorativně. V některých případech došlo k významovému posunu, případně k rozšíření či zúžení významu romského slova. V dotazníkovém výzkumu jsem dokumentovala i některé významové posuny, které nejsou zaznamenány ve slovnících argotu.

Literatura

- BAKKER, Peter. 1998. Para-Romani languages versus secret languages: Differences in origin, structure and use. In: *The Romani Element in Non-Standard Speech*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s. 69-96, ISBN 3-447-04071-8.
- BENKÓ, Loránd. 1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai kiadó. ISBN 963-05-3770-2.
- BESSES, Luis. 1989 (1905). *Diccionario de argot español*. Cádiz: Universidad de Cádiz. ISBN 8477860068.
- BORETZKY, Norbert. 1998. Der Romani-Wortschatz in den Romani-Misch-Dialekten (Pararomani). In: *The Romani Element in Non-Standard Speech*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 3-447-04071-8.
- BORETZKY, Norbert – IGLA, Birgit. 1994. *Wörterbuch Romani – Deutsch – Englisch für den südosteuropäischen Raum: mit einer Grammatik der Dialektvarianten*. Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag. ISBN 9783447034593.
- BUZEK, Ivo. 2010. *La imagen del gitano en la lexicografía española*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5180-5.
- BUZEK, Ivo. 2011. *Historia crítica de la lexicografía gitano-española*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5788-3.
- CIORANESCU, Alexandru. 2005. *Dičionarul etimologic al limbii romane*. Bucuresti: Saeculum. ISBN 973-9399-86-X.
- CLAVERÍA, Carlos. 1951. Estudios sobre los gitanismos del español. *Revista de Filología Española*, Anejo LII, Madrid. ISSN 0210-9174.
- CLAVERÍA, Carlos. 1953. Nuevas notas sobre los gitanismos del español. *Boletín de la RAE*, vol. 33, ISSN 0210-4822, s. 73-93.
- COELHO, A. 1892. *Os ciganos de Portugal: com um estudo sobre o calão*. Lisboa: Imprensa Nacional. ISBN neuvedeno.
- ČENGEROVÁ, Zuzana. 2007. *Výrazy z romštiny ve španělštině a maďarštině*. Praha. Nevydaná diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.
- ČENGEROVÁ, Zuzana. 2009. Odras tradičních romských postojů, hodnot, symboliky a životních zkušeností v argotu čtyř jazyků. [online] *Člověk*. ISSN 1801-8785. Dostupné z: <http://clovek.ff.cuni.cz/rservice.php?akce=tisk&zcislocclanku=2010051501>. [cit. 13-9-2012]
- ČERMÁK, František. 1997. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace. ISBN 80-7110-183-4.
- ESNAULT, G. 1935. Ciganismes en francais et gallicismes des cigains. *Journal of the Gypsy Lore Society*, series 3, 14, ISSN 0017-6087, s. 72-86.
- GRANT, Anthony P. 1998. Romani words in non-standard British English and the Development of Angloromani. In: *The Romani Element in Non-Standard Speech*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 3-447-04071-8.

- GRAUR, Alexandru. Les mots tsiganes en roumain. *Bulletin Linguistique Romane*, 1934, 2, s. 108-200. ISSN nenalezeno.
- HIDALGO, Juan. Bocabulario de Germanía (1609). In: *Gregorio Mayans y Siscar, Orígenes de la lengua española*. Madrid: Librería de Victoriano Suárez, 1873, s. 226-267. [digitalizovaná verze]. Dostupné z: <http://www.ucm.es/BUCM/nebrija/40334.php?q2=Hidalgo%2C+Juan> [cit. 20-8-2012]
- HOLUB, J., LEYER, S. 1978. *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 80-04-23715-0.
- HUGO, Jan et al. 2006. *Slovník nespisovné češtiny*. 2. vydání. Praha: Maxdorf. ISBN 80-7345-098-4.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. – ŠEBKOVÁ, H. – ŽIGOVÁ, A. 2001. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-619-0
- JUHÁSZ, József et al. 1999. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN 963 05 6212 X.
- KAKUK Mátyás. 1997. *Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben*. Szolnok: Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Testülete. ISBN 963-04-8301-7.
- KIS, Tamás (ed.). 1997. *A szlengkutató útjai és lehetőségei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. ISBN 963 472 181 8.
- KLUGE, Friedrich. 1901. *Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen*. Straßburg: Karl Trübner. ISBN nevedeno.
- KLUYVER, A. Romani words in Dutch slangs. *Journal of the Gypsy Lore Society*, 1934, series 3, 13, ISSN 0017-6087, s. 1-8.
- KNIEZSA, István. 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, II. kötet. Budapest: Akadémiai kiadó. ISBN 963-05- 0413-8.
- KOSTOV, Kiril. 1956. Ciganski dumi v bulgarskite tajni govori. *Izvestija na Instituta za Bulgarski Ezik*, 4. ISSN 0323-9934, s. 411-425.
- KOSTOV, Kiril. 1970. Lehnwörter zigeunerischen Ursprungs im türkischen Argot. *Balkansko Ezikoznanie*, 14. ISSN 0324-1653, s. 83-97.
- KOTSINAS, Ulla-Brit. 1996. *Stockholm-slang. Folkligt språk från 80-tal till 80-tal*. Stockholm: Norstedts. ISBN 91-1-962262-7.
- KÖVECSES, Zoltán. 1998. *Magyar szlengszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN 963-05-7604.
- KRINKOVÁ, Zuzana. 2013. *Vzájemné ovlivňování romštiny, španělštiny a dalších jazyků Pyrenejského poloostrova*. Praha. Nevydaná disertační práce na FFUK.
- KYUCHUKOV, Hristo – BAKKER, Peter. 1999. A note on Romani words in the Gay slang of Istanbul. *Grazer Linguistische Studien*, 51, ISSN 1015-0498, s. 95-98.
- LADEFOGED, Jakob. 1998. Romani elements in non-standard Scandinavian varieties. In: *The Romani Element in Non-Standard Speech*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 3-447-04071-8.

- LAPOV, Z. 2005. The Romani groups and dialects in Croatia: With a special emphasis on the Romani borrowings in the Croatian language. In: Schrammel, B., Halwachs, D. W. & Ambrosch, G. (eds.) *General and Applied Romani Linguistics*. Proceedings from the 6th International Conference on Romani Linguistics, edited by Munich: Lincom Europa, s. 79-89. ISBN 9783895867415.
- LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, Jirina van. 1993. *Historisches Argot und neuer Gefängnislang in Böhmen*. Teil 1. Wörterbuch. Berlin, Harrassowitz XIV. ISBN 978-3-447-04739-5.
- LESCHBER, Corinna. 1995. Romani lexical items in colloquial Rumanian. In: *Romani in contact: History, structure and Dialectology*, Amsterdam: J. Benjamins. 151-176. ISBN 90 272 3629 1.
- MACHEK, Václav. 1971. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia. ISBN neuvedeno.
- MATRAS, Y. (ed.) 1995. *Romani in Contact. The History, Structure and Sociology of a Language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. ISBN 90 272 3629 1.
- MATRAS, Yaron. 1998. The Romani element in German secret languages: Jenisch and Rotwelsch. In: *The Romani Element in Non-Standard Speech*, Wiesbaden: Harrassowitz. 193-230. ISBN 3-447-04071-8.
- MATRAS, Yaron (ed.) 1998. *The Romani Element in Non-Standard Speech*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 3-447-04071-8.
- MATRAS, Yaron. 2002. *Romani. A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0 521 63165 3.
- MAX, Frédéric. 1972. Apports tsiganes dans l'argot français moderne. *Etudes Tsiganes*, n. 10. ISSN 0014-2247, s. 12-18.
- MIKLOSICH, Franz. 1876. Zigeunerische Elemente in den Gaunersprachen Europas. In: *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 83, s. 535-562. ISSN nenalezeno.
- NYUSZTAY, Antal. 1920. Czigányszók a magyarban. *Magyar Nyelv*, 16. ISSN 0025-0228, s. 160.
- PASQUALI, Pietro Settimio. 1935. Romani words in Italian slangs. *Journal of the Gypsy Lore Society*, series 3, vol. 14, ISSN 0017-6087, s. 44-51.
- PUCHMAYER, Anton Jaroslav. 1821. *Románi Čib, das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache (...) Dazu als Anhang die Hantýrka oder die Tschechische Diebessprache*. Praha: Fürst-erzbischöflichen Buchdruckerey. ISBN nenalezeno.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa, 2001. ISBN 84-239-6814-6.
- ROMERO GUALDA Ma Victoria. 1991. *Gitanismos*. Ediciones Rialp: A. S. Gran Enciclopedia Rialp. ISBN nenalezeno.

- SALILLAS, Rafael. 1896. *El delincuente español. El lenguaje : (estudio filológico, psicológico y sociológico) : con dos vocabularios jergales. El caló jergal*. Biblioteca virtual Miguel de Cervantes, [online]. Dostupné z: <http://www.cervantes-virtual.com/servlet/SirveObras/08145085499769451867857/index.htm> [cit. 06-06-2008]
- SANMARTÍN SÁEZ, Julia. 1999. *Diccionario de argot*. Madrid: Espasa. ISBN 84-239-9248-9.
- SCALA, A. 2004. L'elemento lessicale zingaro nei gerghi italiani della malavita: nuove acquisizioni. *Quaderni di semantica*, vol. 25, n. 1. ISSN 0393-1226, s. 103-127.
- STEWART, Michael. 2005. *Čas Cikánů*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-7364-017-1.
- SZTOJKÓ, Ilona. 2002. *Magyar-roma kéziszótár*. Szeged: Genvin Bt.
- TORRIONE, Margarita. 1988. *Del dialecto caló y sus usuarios: la minoría gitana de España. Materiales para una identidad ss. XVIII & XIX. Vocabulario temático-ilustrado del caló: siglo XVIII & principios XIX según el arabista José Antonio Conde/Manuscrito autógrafa 1809-10*. Perpignan. Nevydaná doktorská práce. Université de Perpignan.
- TRUJILLO, Enrique. 1844. *Vocabulario del dialecto gitano*. Madrid: Imprenta de D. Enrique Trujillo. ISBN nenalezeno.
- VAN DEN EIJNDE, Alexander. 1991. Romani vocabulary in Swedish slang. In: *In the Margin of Romani: Gypsy Languages in Contact*, Amsterdam: Publikates van het Instituut voor Algemene Taalwetenschap, n. 58, s. 185-192. ISBN nenalezeno.
- VIDOCQ, Eugène-Francois. 2002. *Dictionnaire argot-français*. Paris: Boucher. ISBN 2-84824-026-1.
- WARD, H. G. Romani words in Swedish slang. *Journal of the Gypsy Lore Society*, 1936, series 3, vol.15. ISSN 0017-6087, s. 78-85.